

Розділ III РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Михайло Гордієнко

ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ РЕГІОНУ ЯК СУБ'ЄКТА ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

M. Gordienko. Problems of authentication of region as subject of political activity. Essence and progress of region trends turns out, his influence on forming of in a civilized manner civilization model of modern society. The difficult processes of origin, development and intercommunications of regions light up within the limits of nationally state space. It is allowed to see conformities to the law of regional development, and, to put right an effective management territory and society. Conclusion is drawn, that the political autonomusness of regions in Ukraine must lean against own traditions.

Важливою політичною тенденцією нашого часу, яка потребує наукового дослідження й соціально-правового забезпечення, є активізація суб'єктності індивідів, децентралізація їх владно-управлінської діяльності, прагнення до автономізації місцевих громад. Провідним чинником, що стимулює посилення ролі регіону в багатьох демократичних країнах світу, є процес глобалізації. Під її впливом відбувається становлення відкритих суспільств з прозорими кордонами, утвердження мультикультуризму, формування нової моделі світу. Оскільки традиційній національній державі дедалі важче самостійно гарантувати стабільність, добробут і безпеку своїх громадян, ці проблеми переходять у сферу співробітництва між сусідніми країнами і регіонами. Професор Е. Хейвуд припускає, що можливо регіоналізацію потрібно розуміти як перший крок до глобалізації: посилення економічної взаємозалежності якраз і має починатися з регіонального рівня. На його думку, саме регіональні структури здатні «замостити дорогу між національною державою і глобально діючими силами». Вчений стверджує: «Оскільки нація уже не є тією формою, що забезпечує підтримку і поступальний розвиток економічного порядку в суспільстві, у майбутньому це завдання, можливо, відійде до регіонів»¹. З іншого боку, регіоналізація може працювати в протилежному напрямі, уособлюючи форму протидії глобалізації. За цих умов адміністративно-територіальна структура держави набуває нової реальності. В ній посилюється регіональна складова. Регіон утверджує свою автономність, стаючи впливовим суб'єктом політичного процесу.

Українська державність завжди прагнула до централізації, хоча ідеї федералізму присутні в творчості таких відомих мислителів, як М. Костомаров, М. Драгоманов, С. Подолинський, І. Франко, М. Грушевський та ін. Ці ідеї були більше ситуативними намірами дистанціюватися від тотального контролю імперського режиму, своєрідним протестом проти надмірної централізації влади, ніж концептуальним проектом політичного врядування. Крім того, «регіоналізм слід відрізняти від федералізму, за якого нижчий рівень урядування має свою захищену сферу компетенції, в яку не може втручатися верхній рівень»². Відцентрові процеси згубно впливають на усталеність національної ідентичності суверенної держави, атрофують її етнокультурні традиції, що склалися впродовж віків. Але й жорстка централізація структури влади і механізмів управління, яка утвердилася з часів незалежності України, позбавлена перспективи. Як слушно зауважує М. Дмитренко: «Український унітаризм має вдосконалюватися через децентралізацію та розширення повноважень регіонів, їх економічної самостійності з метою більш ефективного використання ресурсів конкретної місцевості. Без децентралізації функцій у владно-політичній, соціальній та економічній сферах регіон не може забезпечити налагодження взаємозв'язків територіальних інтересів із загальнонаціональними»³. Соціальні процеси в сучасному світі переконливо демонструють занепад унітарності та гомогенності політичних суб'єктів й прискорення децентралізації влади.

Зважаючи на зазначені обставини, має сенс з'ясувати сутність і тенденції розвитку регіону, його вплив на об'єктивацію політичної й етнокультурної моделі сучасного суспільства. Мета роботи — аргументувати авторське розуміння регіону як політичного суб'єкта, з'ясувати його статусний рівень, показати складові елементи й специфіку політики регіонального рівня, виявити **вплив регіону на культурно-цивілізаційну ідентичність суспільства**. Провідне завдання цієї роботи передбачає висвітлення складних процесів виникнення, розвитку і взаємозв'язків регіонів у межах національно-державного простору. Вирішення цього завдання дасть змогу побачити закономірності регіонального розвитку, а значить — налагодити ефективне управління територією і соціумом.

Проблеми становлення, трансформації і політичного буття регіону як органічної складової державного організму є предметом дослідження групи вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: В. Зуєва, М. Рябчук, Т. Кучеренко, Я. Грицак, А. Колодій, В. Гельман, С. Риженков, К. Мацузато, М. Брі, Н. Борисова та інші. Їх науковий пошук включає питання функціонування регіональної системи влади, її типо-

логію, управлінські процеси, національно-культурні особливості тощо. Так або інакше, всі ці дослідження мають спільний об'єкт — регіон. Найчастіше його використовують для виокремлення області або частини країни від якогось великого простору (материка, частини світу), який відрізняється від інших сукупністю природних та історично утворених економічних, соціальних, культурних, ментальних особливостей.

Огляд джерелознавчої бази з цієї проблематики засвідчує, що як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі відсутнє чітке й однозначне визначення поняття «регіон». Це зумовлює різноманітність напрямів і методологічних концепцій у сучасних регіональних дослідженнях. Нараховується близько ста тлумачень цього поняття. У вітчизняних джерелах говориться: «Поняття «регіон» використовують різні науки для виокремлення територіальної частини держави за певною ознакою... Північноамериканська традиція визначає «регіон» як групу штатів чи держав, тоді як у європейському розумінні регіон є невиразною специфічною просторово обмеженою одиницею: земля (land), провінція (province), басейн (basin) тощо. У сучасних дослідженнях слово «регіон» використовують частіше у європейському тлумаченні як територіальні спільноти усередині держави, як категорії її внутрішнього поділу. В цьому сенсі цей термін уперше вжито для позначення внутрішнього поділу Римської імперії... Отже, регіон розуміють як частину території країни, яка характеризується комплексом властивих їй природно-географічних, економічних та інших ознак»⁴. Головною ознакою регіону є цілісність. Йдеться про єдині географічні кордони, спільні культурно-історичні корені, тип мислення, поведінку, стереотипи, економічні зв'язки народів, що проживають у цьому регіоні.

Важливі аспекти, що фіксують значення регіону в світовому масштабі, містяться у Декларації з регіоналізму, прийнятою Асамблеєю регіонів Європи. У ній говориться: «Регіон є територіальним утворенням державного законодавства, що посідає наступний після держави рівень... Регіон визнається конституцією або законодавством держави, яке гарантує його автономію, самобутність, повноваження і організаційний устрій... Регіон виражає особливу політичну самобутність, яка може набувати різноманітних політичних форм, відображати демократичну волю кожного регіону... Регіон сам вибирає своє керівництво і встановлює знаки відмінності його представництва»⁵. Ця декларація є свідченням посилення ролі й впливовості регіонів, зміцнення їх повноважень не тільки в Європі, а й за її межами. Насамперед **регіони є оплотом і підтримкою демократії**. Вони сприяють розвитку культури, обміну інформації, охороні навколишнього середовища

і є основними учасниками соціально-економічного процесу. Тому саме регіони мають взяти відповідальність за стабільний розвиток політичних процесів.

Методологія вивчення регіону включає три рівні дослідження проблеми. На першому рівні **теоретичного аналізу** з'ясовується спосіб життя і ментальність регіону, який дає уявлення про взаємодію влади й населення, що зумовлено особливостями місцевої політичної культури. Аналізуються механізм впливу влади на суспільну думку, характер відносин лідера, еліти і населення регіону. Розглядаються субкультура регіону, особливий менталітет його мешканців, сукупність чинників національно-територіальної ідентичності. Останній феномен аналізує польський вчений Л. Колаковський і відзначає: «Національна ідентичність вимагає *історичної пам'яті*»⁶. Саме її катастрофічно бракує в українському політичному просторі, що проявляється в сепаратистських тенденціях окремих регіонів. У цьому разі можна говорити про згубний вплив цього фактора на політичні процеси національного державотворення.

На другому рівні досліджуються **методологічні основи і принципи аналізу регіону як суб'єкта політики**, що пов'язані з функціонуванням і повноваженнями інститутів влади та управління. В такому вимірі регіон постає як певна соціально-політична цілісність, **впорядкований політичними засобами суспільний організм чи соціальна система**. Регіон як суб'єкт політики потрібно відрізнити від поняття соціально-територіальної системи. Остання являє собою упорядковану систему взаємодії між людьми, які живуть на одній території і спираються на спільні традиції, досвід та механізми природного соціального регулювання.

Важливим функціональним фактором регіону є його взаємодія з різними підсистемами: економікою, політикою, ідеологією, менталітетом, духовно-культурними чинниками. Найбільша динаміка притаманна для економічної складової, найменша — менталітету. В межах цього рівня політичної методології потрібно звернути увагу на сучасну суверенізацію регіонів. Вона зумовлена не стільки розподілом праці, економічною спеціалізацією, географічними чи кліматичними умовами, скільки прийнятим характером місцевого політичного режиму. Тобто **політична модель конкретного регіону не зумовлюється його виробничою спеціалізацією, а витікає із групових, часто егоїстичних інтересів провінційних еліт**, їх намаганнями забезпечити своє соціальне панування на певній території.

Третій рівень аналізу регіону пов'язаний з його **відносинами з іншими суб'єктами політики**. К. Дойч визначає регіон як групу держав,

які пов'язані між собою більш тісно, ніж інші. Тобто регіон треба розглядати у взаємозв'язку і розвитку, в русі й динаміці, але не отожднювати з космополітизмом. Навпаки, люди, що проживають на певній території, мають усвідомити себе як «політичне ціле». Досягнення такого стану можна назвати **політичною ідентичністю регіону**. Російські дослідники П. Панов і Л. Фадеєва з цього приводу резонно зауважують: «Якщо населення усвідомлює, що певне коло політичних проблем розв'язується регіональною владою, а не Центром, і відповідальність за їх розв'язання лягає на регіональну владу, складається основа ідентичності — дихотомія «ми» — «вони»⁷. Політична самоідентифікація «регіональної клітини» забезпечує збалансований розвиток всього суспільного організму.

Характеристику регіону можна здійснювати в різному змістовому полі: у філософському контексті як співвідношення частини і цілого; в соціологічному — як місцевий рівень інституціоналізації соціуму і його взаємодію з центром; в політико-правовому — як відносини суб'єкта політичної системи з державними органами управління; в політичному — як **принципи реалізації владно-управлінських відносин на місцевому рівні**. Часто поняття «регіон» використовується поряд з такими атрибутами, як «місцевий», «провінційний», «периферійний», що є не зовсім коректним, адже за своєю якістю і впливовістю регіони бувають різними й не завжди другорядними. Більш адекватно поняття «регіон» фіксує відносини на масовому рівні політики, які відрізняються сукупністю природних й історично сформованих економічних, соціальних і культурних особливостей. Тут безпосередньо здійснюється **взаємодія влади і громадян, проявляється демократизм у формі самоврядування** і реалізуються соціальні аспекти політичних відносин.

Основним критерієм диференціації регіонів є наявність чи відсутність необхідних ресурсів для самозабезпечення на основі власного соціально-економічного й інтелектуального потенціалу. За цим критерієм регіони диференціюються на три групи. До першої групи можна віднести ті регіони, які не тільки повністю забезпечують свої потреби, але й виробляють певну кількість продуктів, що перевищують реальні потреби населення і виробничо-господарського комплексу. Друга група охоплює регіони, які здатні задовольняти лише свої власні потреби. Третю групу становлять регіони, що не спроможні себе забезпечити і потребують дотацій з боку держави. **Ця диференціація відображає соціальні процеси, що характерні для кризового суспільства**, і проведена за принципом: жити за рахунок власної праці й засобів чи переважно за рахунок інших. Більшість регіонів України не

є самодостатніми і звикли апелювати до центральної влади, а не вдосконалювати місцеві ресурси, обстоювати державницьку ідеологію.

Місцеві політичні режими в пострадянській Україні набули **ознак ідеократії**. Меркантильна ідеологія в регіональному вимірі пронизує всі сфери суспільства. Сьогодні доводиться констатувати, що на регіональному рівні класичні ідеології нейтралізовані світоглядними стереотипами місцевого значення. Цю тезу можна розвинути за допомогою аргументів А. Колодій, яка вважає, що «прихильність окремих груп населення до відмінних ідеологій, різних політичних сил, протилежних зовнішньополітичних орієнтацій є нормою будь-якої демократичної країни, однак їх накладання на фактор регіону за певних умов здатний призвести до сегментації суспільства, ... а відтак — до протистоянь і навіть до розколу країни»⁸. Замість того, щоб компенсувати розірваність і фрагментарність політичного простору, українські псевдоідеології мають популістський характер, часто пропагують регіональні відмінності.

Інтелектуальні діячі й опозиційні політики не користуються на місцях великим впливом, вони переважно відчужені від владних інститутів і займаються осмисленням буттєвих комплексів, пов'язаних із соціальним виживанням, а не продукуванням креативним ідей. Для більшості пересічних громадян нашої держави, дрібного й середнього бізнесу, інтелігенції **характерною є ідеологія протесту і виживання, а не конструктивної діяльності на користь загальнодержавних інтересів**. З ідеологією ототожнюються у нас егоїстичні інтереси регіональної еліти, муніципальної демократії, опозиційних рухів, директорського корпусу, комунальних служб. Це привело до **дискримінації ідеології як світоглядної доктрин і державотворчого ресурсу**. Вона втратила рівень високої політики і зімкнулася з проблемами побутового життя.

Поступальний розвиток регіону спроможна забезпечити авторитетна влада, що рекрутується із середовища свідомої політичної еліти, не заангажованої корумпованими зв'язками, а наділеної професійними якостями, управлінським потенціалом, відповідальністю перед громадою, відверто сповідує національно-демократичні цінності як чинники самоідентифікації влади. **В сучасній Україні соціальна стратифікація регіону проходять по лінії надмірного збагачення еліти і соціального зубожіння простого народу**. Регіональна еліта дбає не стільки про поліпшення соціально-політичного простору в межах існуючого правового поля, скільки прагне до максимального задоволення своїх інтересів, що маргіналізує її природу і позбавляє впливовості. Слушно з цього приводу говорить С. Дацюк: «Головним принципом діяльності впливових регіональних еліт є задоволення своїх

бізнес-інтересів за допомогою адміністративного ресурсу, який дає змогу використовувати посади в центральній владі. Такий підхід зумовлює доволі потужну мотивацію всередині країни, але зовсім непридатний для ефективних зовнішньополітичних дій»⁹. На регіональному рівні пануючими є соціальні інтереси адміністративної еліти, яка намагається розширити сферу свого соціокультурного і політичного впливу, зробити підконтрольними основні сегменти суспільних відносин.

Байдужість до ідеології, її дискредитація і підміна корупційними схемами негативно впливає на утвердження української державності. **Наші громадяни орієнтуються не стільки на ідеологічні системи, скільки на лідерів, що імітують турботу про народ. Тому сучасна українська партійна структура позбавлена суспільної підтримки й ідеологічної ідентифікації.** «Ефективність функціонування партії в часі, — пише Ю. Шведа, — залежить від існування її в свідомості електорату як партії з певною самоідентичністю, як окремої та автономної організаційної структури, яка існує незалежно від особи засновника чи лідера. Політичні провідники повинні рано чи пізно відійти, а партія залишається... Партія, однак, повинна володіти справно функціуючою організаційною структурою, а також мати чітко окреслені й соціально легітимні (через її членів) основи, які стосуються наступності»¹⁰. Відсутність ідейно артикульованих і структурно організованих політичних партій породжує слабкість української провінції, яка останнім часом все більше управляється місцевими адміністраціями і бізнес-олігархічними угрупованнями.

Історично доля української спільноти визначалася зовнішніми впливами колоніальних імперій. Вони **примусово розмежовували Схід та Захід України, нав'язуючи мовні, релігійні, ментальні, світоглядні критерії**. Сьогодні ці явища тривають у неоімперському виконанні нашого північного сусіда задля чергового розчленування українського простору. На думку О. Пахльовської, офіційно проголошений курс на євроатлантичну інтеграцію викликав системний наступ Росії на Україну. Однак попри трагічну історію, «Україна не розділена на різні некомунікабельні між собою компоненти, як Росія. Наше суспільство розділене всього лише на дві некомунікабельні реальності: потенційно європейська Україна та Україна пострадянська, або євразійська. Ця остання... відмиратиме внаслідок своєї цілковитої неспроможності відповідати на виклики сучасного світу»¹¹. Виборювати європейський простір має відповідно зорієнтована влада. Але наразі бачимо те, що «недолуга політика українських урядів і регіональних еліт у період незалежності унеможливила формування спільних і сталих національних ідентифікаційних чинників українського

суспільства. Цивілізаційні за своїм походженням ознаки розмежування наклалися на економічні, соціальні та політичні, поглиблюючи регіональне розмежування великих регіонів України»¹². Уніфікувати соціальний простір пострадянського суспільства можна з допомогою формування консенсусної політики.

Новітня українська спільнота не усвідомлює свого минулого, власних національних традицій, історичних здобутків і поразок, тому у нас відсутній політичний проект майбутнього. З цього приводу В. Липинський застерігав: «Тільки реальна, дійсна, нефальсифікована державно-національна традиція може стати основою для будови реальної, дійсної, а не «літературної» Української національної Держави»¹³. **Спираючись на власну духовно-культурну спадщину, регіони мають перспективу свого розвитку й можливість забезпечити умови для утвердження стабільної політичної системи.**

Ми переконані, що політична суб'єктність регіонів в Україні буде утверджуватися в міру їх національно-культурної самоідентифікації. Цьому може сприяти консервативна модель української політики, що спрямована на відродження національної ідентичності, духовності, субкультур різноманітних етносів і соціальних груп. Цілком слушну думку в цьому контексті висловлює В. Мохов: «Проблема ідентичності регіонів — це проблема консервативна, проблема відбору, збереження і передачі соціального досвіду у символах і образах, які зрозумілі і пізнавані населенню регіону, становлять основу самоідентифікації населення»¹⁴. Саме регіональне співтовариство людей, яким притаманний свій менталітет, спосіб мислення, традиції, світовідчуття, здатне адекватно виражати свої територіальні інтереси, спроможне до самоорганізації і саморегуляції, що неодмінно веде до стабільного й демократичного політичного устрою.

Отже, науковий аналіз самоідентифікації регіону засвідчує чимало концептуальних проблем, особливо притаманних для посткомуністичних суспільств. Узагальнюючі рефлексії зводяться до того, що питання ідентичності регіону як суб'єкта політичного процесу в українських реаліях залишається відкритим. Іншими словами, «Україна потребує сильної регіональної політики більше, ніж будь-яких формальних територіальних реформ»¹⁵. Ефективність державотворчих процесів у суверенній Україні прямо корелюється з тим, як центральній владі вдасться розв'язати низку нагальних проблем: прояви регіонального сепаратизму, надмірний егоїзм політичної еліти, корумпованість влади на всіх рівнях, «війну кланів» за сфери впливу, легітимацію партогенезу тощо. **Держава, як інженер політичного простору, повинна ліквідувати згубні процеси розмежування України, знайти оптималь-**

не співвідношення між національною й регіональною конвергенцією і забезпечити міжрегіональну єдність. Влада зобов'язана враховувати всі унікальні можливості регіонів, починаючи від культурних і природних ландшафтів й закінчуючи їх економічною і політичною своєрідністю. Пріоритетом регіональної політики має бути удосконалення, а не ліквідація унітарного характеру держави, що є основною гарантією територіальної цілісності та збереження національного суверенітету.

¹ Хейвуд Э. Политология: Учебник для студентов вузов / Пер. с англ.; под ред. Г.Г. Водолазова, В.Ю. Бельского. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. — С. 181.

² Короткий оксфордський політичний словник / Пер. з англ.; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. — С. 586.

³ Дмитренко М. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К.: Знання України, 2008. — С. 411.

⁴ Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна. 2-е вид. — К.: Генеза, 2004. — С. 562.

⁵ Ассамблея Регионов Европы (АРЕ). Декларация 4 декабря 1996 г. — http://www.aer.eu/fileadmin/user_upload/PressComm/Publications/Declaration Regionalism/DR_RUSSE.pdf

⁶ Колаковський Л. Мої правильні погляди на все / Пер. з пол. С. Яковенка. — К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2005. — С. 104.

⁷ Панов П., Фадеева Л. Региональная политика: институционализация, трансформация, традиции // Мировая политика: проблемы теоретической идентификации и современного развития. Ежегодник 2005. — М.: Российская политическая энциклопедия, 2006. — С. 324.

⁸ Колодій А. Національний вимір суспільного буття. — Львів: Астролябія, 2008. — С. 290.

⁹ Дацюк С. Центральна, регіональна і міська еліти // «І» (незалежний культурологічний часопис). — 2006. — Число 45. — С. 171.

¹⁰ Шведа Ю. Теорія політичних партій і партійних систем: Навч. посібник. — Львів: Тріада плюс, 2004. — С. 203.

¹¹ Пахльовська О. Міжнародний контекст української проблематики // День. — 2009. — 9 вересня. — № 159.

¹² Угрин Л. Вплив регіональних ідентичностей на політичний процес в Україні. — http://westukr.itgo.com/ugryn_cpd_conf_0701.html

¹³ Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. — Київ; Філадельфія, 1995. — С. 93.

¹⁴ Мохов В. Региональная идентичность в условиях формирования нового партийного государства (Пермский случай) // Демократия, управление,

культура: проблемные измерения современной политики. Политическая наука: Ежегодник 2006 / Российская ассоциация политической науки; Гл. ред. А. И. Соловев. — М.: РОССПЭН, 2007. — С. 469.

¹⁵ Лосев І. Провокування ідентичностей. Чим займатися Міністерству регіональної політики // День. — 2005. — 16 березня. — № 45.